

Соловйова О. А.,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ТИПИ МІЖМОВНИХ СПІВВІДНОШЕНЬ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ КОНЦЕПТІВ ДОБРО-ЗЛО СУЧАСНИХ АРАБСЬКОЇ І УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

У статті зроблено спробу встановити типи міжмовних співвідношень фразеологічних одиниць на позначення концептів ДОБРО-ЗЛО сучасних арабської і української мов та обґрунтувати їхні опозиційні взаємозв'язки, які доповнюють свідчення щодо фразеологічного складу, що відображає особливості культурно-історичного досвіду народів.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, концепт, еквівалентність.

В статті предпринята попытка установити типи межъязыковых соотношений фразеологических единиц для обозначения концептов ДОБРО-ЗЛО современных арабского и украинского языков, а также обосновать их оппозиционные взаимосвязи, которые дополняют имеющиеся сведения о фразеологическом составе, отображающем особенности культурно-исторического опыта народов.

Ключевые слова: фразеологическая единица, концепт, эквивалентность.

The scientific paper is attempted to determine the types of interlingual correlation of phraseological units denoting concepts GOOD-EVIL on the basis of modern Arabic and Ukrainian and to base its opposition interconnections that supplemented available data about its phraseological structure that reflects the particular cultural and historical experience of nations.

Key words: phraseological unit, concept, equivalency.

Постановка наукової проблеми та її значення. Останні десятиліття відзначені появою лінгвістичних досліджень, спрямованих на вивчення національно-культурної специфіки мовних явищ. Вони дають нам об'єктивні дані, що дозволяють робити висновки про базові цінності мови, культуру якої ми вивчаємо (Н. Д. Арутюнова, Ю. Д. Апресян, А. Вежбицька, С. Г. Воркачов, С. Е. Нікітіна, Ю. С. Степанов, А. Д. Шмельов та інші) [6, с. 39]. Фразеологія – це конденсований досвід соціуму (Алефіренко 1987; Баран 1997; Кодухов 1974; Кочерган 1999; Кунин 1972; Семчинський 1996; Телия 1981; Уфимцева 1986; Мирошніченко 2003) [6, с. 42].

Фразеологія як проміжний рівень перебуває на стику лексико-семантичного і синтаксичного рівнів [3, с. 171]. У кожній мові є стійкі словосполучення, які в мовленні і за змістом, і за синтаксичною функцією рівнозначні слову. Національний колорит фразеологізмів спричиняє певні перекладацькі труднощі, що і є предметом пропонованого дослідження.

Фразеологічні одиниці (ФО) як вторинні одиниці репрезентують відхилення від традиційної структури та семантики вихідних словосполучень [8, с. 123].

Актуальність пропонованого дослідження зумовлена насамперед необхідністю зіставного вивчення поверхової та глибинної структур ФО з огляду на сьогоденну важливість когнітивних досліджень, експлікацію характеру дієвості людського фактору, соціальний підхід до матеріалу дослідження. У полілексемній гетерогенній структурі ФО постійно протиставляються узуальна форма – оказіональній, дослівний переклад – перекладу-коментарю, об'єктивна оцінка – суб'єктивній, вихідна структура – похідній, первинні одиниці – вторинним, нейтральна лексика – експресивно-емоційній, національний пласт – транснаціональному тощо [8, с. 59].

Розпізнання когнітивної важливості ФО із ключовою опозицією ДОБРО-ЗЛО в арабській і українській мовах є вельми актуальним для їх адекватного відтворення у мовах-трансляторах.

Методи дослідження: 1) компонентний аналіз використовується для опису структури значення лексичних одиниць лексико-семантичного поля «رَيْحٌ» і «رَيْحٌ» в арабській мові і поля ДОБРО-ЗЛО в українській мові; 2) функціональний аналіз демонструє значимість використання лексем, що репрезентують концепти ДОБРО-ЗЛО в сучасних фразеологізмах та художніх текстах на прикладі зіставлюваних мов.

Мета нашого дослідження полягає у виявленні типів міжмовних співвідношень фразеологічних одиниць на позначення концептів ДОБРО-ЗЛО сучасних арабської і української мов.

Об'єктом дослідження виступають арабські та українські фразеологічні одиниці (фраземи, паремії, парафрази, метафори) як мовні засоби бінарних концептів ДОБРО-ЗЛО в художній мовній картині світу.

Предметом дослідження у пропонованій статті є типи міжмовних співвідношень фразеологічних одиниць на позначення концептів ДОБРО-ЗЛО сучасних арабської і української мов.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Фразеологічний склад є специфічною для кожної мови національно маркованою частиною лексики. Постійно поповнюючись новими одиницями, фразеологічний склад відображає культурно-історичний досвід народу, а також особливості історичних законів розвитку мови. З огляду на значення фразеологізмів, розрізняють такі типи міжмовних співвідношень [4, с. 339]:

– повна еквівалентність (фразеологізм однієї мови має ідентичний відповідник в іншій мові, тобто фразеологізми-відповідники за значенням, структурно-граматичною будовою, образною основою, функціонально-стилістичною та експресивно-емоційною конотацією повністю збігаються).

У таблиці 1 наведені приклади повних еквівалентів арабських та українських фразеологізмів на позначення концептів ДОБРО-ЗЛО.

– неповна еквівалентність поділяється на такі підгрупи:

а) фразеологізми з однаковим значенням, але з різною образною основою (мотивацією): укр. *за добро – добром, а за лихо – лихом; ніяке лихо до добра не доведе* – ар. *مَلْظًا يَدَابِلُ او رَشَلْ اَب رَشَلْ او مَرَكَا يَدَابِلُ او رِي خَل اَب رِي خَل* – *добрим за добро, і бедуїн виявить тобі повагу, а на зло бедуїн злом і відповідь* (палест., ірак., тун.);

Таблиця 1.
Повні еквіваленти

Українська мова	Арабська мова	Значення фразеологізму
добрим ділом не кори; зробивши добро, не кайся (не дорікай, не давайся взнаки)	طشلاب بُذو نَيَزِ يَوْسَ	спонукати кого-небудь не хвалитися своїми благодіяннями
хто добро творить, тому Бог відплатить	حَقْلِي مَزَال لِمَعِي يَلِل!	за добро завжди воздасться
ласкаве слово вабить багатьох	نُاسَلَلَا مَجْلِي نَاسِحَالَا	добре діло може знайти відгук в душах навіть тих людей, яких вважають поганими, недобрими
за добрим ділом знаходишся, лихе саме нав'яжеться	رِيخَالَا لَعْفَ رَشَلَا لَصَا	застереження для тих, хто вважає, що за добро завжди платять добром
нема лиха без добра	أَرَايَا رَشَلَا يَفَان!	коли із негативного явища можна отримати користь
залиши зло, і воно тебе залишить	كُفْرَتِي رَشَلَا كُفْرَتَا	закликає людей робити не погані, а добрі вчинки
хто сіятиме зло, гірко каятиметься	فَمَاتَنَلَا نُصْحِي رَشَلَا عَرَزِي يَلِل!	зло породжує лише зло

б) фразеологізми, однакові за денотативно-сигніфікативним значенням, але різні за емоційно-оцінним компонентом [4, с. 340]: укр. *випустити духа (джина) з пляшки* – в одній з історій, які впродовж тисяч й однієї ночі Шахерезада розповідала перському цареві, – «Рибалка та Джин»/ араб. «تيرفعل و دايصلال» – йшлося про те, як одного разу чоловік витягнув з моря пляшку. Коли зірвав ножом корок, із пляшки несподівано вийшов стовп диму, який перетворився на злого духа. Фразеологізм вживається у значенні загрозової несподіванки, спричиненої необережністю. Араб. *تورشل او ينغل دايصلل ناك و لعفف هجرخ اذا هين غي ن ادايصلال دعوتيرفعل ان اةيالكحل لوقت* – вживається, коли говорять про дотримання обіцянки. У цих випадках при однаковості змісту й тотожності синтаксичної побудови частково еквівалентним є лексичне наповнення. Часткових еквівалентів порівняно небагато, тому що взагалі явище багатозначності менш характерне для фразеології.

Подібні фразеологізми, навіть однакові за структурою і лексичним наповненням, можуть мати в різних мовах неоднакове значення [4, с. 340]: укр. *і Бога хвалити і гришмо* – араб. *الاولم اب رشل او ريخال* – *добро та зло завжди йдуть поруч* (букв.: в дружбі) (йорд.). Вживається, щоб стимулювати людину взяти ініціативу у свої руки, не втрачати надію і у будь-якій ситуації шукати вихід.

Таблиця 2.
Неповні еквіваленти

Українська мова	Арабська мова	Значення фразеологізму
про вовка промовка, а вовк тут, та й у хату	يقتلي هارطم دنعريخل букв. добро зустрічається зненацька та раптово	про добру людину, яка зненацька прийшла в той момент, коли про неї говорили
взявся за гуж – не кажи, що не дуж	هل مكفي ريخال لمعغي يليل! букв. якщо робиш добро, закінчуй його	заохотити того, хто став робити щось гарне, закінчити почате діло
хто добро творить, тому зло не вадить	هل صقروا ورشلا نع دعب! букв. сторонись зла та зтанцюй йому	закликає людей робити, гарні вчинки
лихо на лихе й вийде	قلخ رشلل رشل букв. зло для зла твориться	жодний поганий вчинок не може бути виправданий добрими намірами
горбатого могила виправить	ناسح اكيحني آل نبح هاجن رشل اي букв. у злі порятунок, коли не рятують тебе жодні добрі вчинки	про людину, яка не здатна виправитися за допомогою добра
злий з лукавим водились, та двоє у яму звалились	ملظي ملظلا عفدي ال نم ن! букв. хто не відштовхує несправедливість зі злом, сам творить зло	заохотити людину протидіяти злу
чого (через що) зчинилася буча?	فراغص رشل اي رشأ букв. найлютіше зло – мале	попередження від недооцінки якої-небудь, навіть найнезначнішої негативної події або дії

безеквівалентні (в одній мові є фразеологізм, в іншій – фразеологізму з таким значенням немає): араб. *دعبت* – *будеш далеким від лихих вчинків, залишишся цілим і здоровим* (ірак.).

За умови безеквівалентності можливі два типи співвідношень:

– співвідношення фраземи в одній мові і слова в іншій. За такої еквівалентності зворот нерідко вирізняється образністю. Однак у багатьох випадках еквівалент-слово має достатньо високий рівень внутрішньої експресії,

